

DE LAATSTE SAMENZWEERDER

Peter Stothard

De laatste samenzweerder

De jacht op de moordenaars van Julius Caesar

Vertaald uit het Engels door Wilma Paalman

HOLLANDS DIEP
AMSTERDAM
2021

Deze uitgave is tot stand gekomen door bemiddeling van Peter, Fraser and Dunlop Literary Agents te Londen

Oorspronkelijke titel: *The Last Assassin, The Hunt For The Killers Of Julius Caesar*
Oorspronkelijk uitgegeven door: Weidenfeld & Nicolson, een imprint van The Orion Publishing Group Ltd, Londen

© Peter Stothard, 2020

© Vertaling uit het Engels: Wilma Paalman, 2021

© Nederlandse uitgave: Hollands Diep, Amsterdam 2021

Omslagontwerp: Studio Jan de Boer

Typografie: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 488 5065 5

ISBN 978 90 488 5066 2 (e-book)

NUR 320

www.hollandsdiep.nl

www.overamstel.com

OVERAMSTEL

uitgevers

Hollands Diep is een imprint van Overamstel Uitgevers bv

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor Ruth

Inhoud

	Hoofdrolspelers	
	Moordenaars	9
	Medestanders	11
	Wrekers	12
	Proloog – Het naderende monster	17
1	Op weg door het land van Caesar	33
2	Parmensis en de eerste moordenaars	44
3	Cicero's podium, Porcia's klik	60
4	De dag van de moord	75
5	Een lijst met vele namen	95
6	Opkomst van een jonge jager	110
7	Trebonius gemarteld	126
8	Decimus belegerd	136
9	Parmensis op zee	154
10	Basilus en zijn slaven	160
11	Cassius en Brutus	184
12	De Cimber-broers	198
13	Een jacht van tent tot tent	217
14	Sextus, honorair moordenaar	225
15	Beledigingen bij Perusia	236
16	Parmensis alleen	253
17	Dood elke moordenaar	263
18	Sextus verraden	272
19	Een man met een wit gelaat	288

20	Het laatste gevecht van Parmensis	298
21	Een slag die geen slag was	308
22	Turullius, bomenveller	320
23	De laatste moordenaar	322
	Bronnen	331
	Noten	338
	Bibliografie	347
	Dankbetuiging	349
	Lijst van illustraties	350
	Register	352

Hoofdrolspelers

Moordenaars

Cassius Parmensis (ca. 75-30 v.Chr.): dichter, toneelschrijver, bevelvoerder op zee, langst overlevende moordenaar van Julius Caesar. Epicurist. Geëxecuteerd in Athene, waar hij zich had teruggetrokken.

Gaius Cassius Longinus (ca. 86-42): filosoof, politicus, generaal, een van de twee leiders van de moordenaars. Getrouwd met de zus van Marcus Brutus. Epicurist. Pleegde zelfmoord na zijn nederlaag in de eerste Slag bij Philippi.

Marcus Brutus (85-42): redenaar, politicus, idealist, generaal, een van de twee leiders van de moordenaars. Zoon van Servilia, de minnares van Caesar. Pleegde zelfmoord na zijn nederlaag in de tweede Slag bij Philippi.

Decimus Junius Brutus (ca. 83-43): generaal, militair vernieuwer, van de moordenaars het nauwst bevriend met Caesar. Op bevel van Marcus Antonius gedood op de vlucht, met het plan zich bij Brutus en Cassius te voegen.

Gaius Trebonius (ca. 92-43): generaal onder Caesar, redacteur en bloemlezer van Cicero. Gemarteld door Dolabella. De eerste van de moordenaars die werden gedood.

Publius Servilius Casca (ca. 84-42): senator, volkstribuun. Bracht bij de moord op Caesar de eerste dolkstoot toe.

Tillius Cimber (ca. 80-42): bevelvoerder op zee, heetgebakerd van aard. Verbitterd door de weigering van Caesar zijn verbannen broer gratie te verlenen.

Pontius Aquila (ca. 80-43): onafhankelijk van geest, bankier, soldaat, adjudant van Decimus Brutus. Woedend over de confiscatie van zijn land ten behoeve van Servilia, de minnares van Caesar. Gedood in de strijd tegen Marcus Antonius.

Lucius Minucius Basilus (ca. 80-43): militair adjudant van Caesar. Gefrustreerd door gebrek aan erkenning en het uitblijven van promotie. Gedood door zijn eigen slaven tijdens de tegen de moordenaars ingestelde proscriptie.

Quintus Ligarius (ca. 80-43): medestander van Pompeius in de burgeroorlog tegen Caesar. Werd door Caesar gespaard nadat Cicero voor gratie had gepleit. Schuldig verklaard onder de Lex Pedia.

Servius Sulpicius Galba (ca. 80-43): officier onder Caesar. Beledigd door Caesars affaire met zijn vrouw, en met hem verwickeld in een twist over geld. Schuldig verklaard onder de Lex Pedia.

Pacuvius Labeo (ca. 85-42): advocaat en vriend van Marcus Brutus. Pleegde zelfmoord na de tweede Slag bij Philippi.

Decimus Turullius (ca. 75-31): bevelvoerder op zee, samen met Cassius Parmensis. Na de Slag bij Actium op bevel van Octavianus geëxecuteerd op Kos.

Medestanders

Marcus Tullius Cicero (106-43): redenaar, filosoof, politicus. Sympathisant van de moordenaars. Vijand van Marcus Antonius. Geexecuteerd op bevel van Antonius en Octavianus.

Sextus Pompeius (67-36): jongste zoon van de laatste rivaal van Caesar, Pompeius de Grote. Onafhankelijk bevelvoerder op zee. Verwelkomde Cassius Parmensis, die zich bij hem aansloot, en werd verslagen door Octavianus in een van de grootste zeeslagen uit de oudheid.

Quintus Horatius Flaccus (65-8): dichter. Medestander van Marcus Brutus, aan wiens kant hij vocht in de Slag bij Philippi. Is daarna overgelopen naar de kant van Octavianus.

Servilia (ca. 10-40): moeder van Marcus Brutus, geliefde van Caesar. Welgestelde en invloedrijke medestander van de moordenaars.

Porcia (70-43): dochter van de vijand van Caesar, Cato, en getrouwd met Marcus Brutus. Heeft al haar invloed aangewend om de moord te laten plaatsvinden.

Wrekers

Caius Julius Caesar Octavianus (63 v.Chr-14 n.Chr.): geadopteerde zoon en erfgenaam van Julius Caesar. Drijvende kracht achter de jacht op de moordenaars door middel van de Lex Pedia en de proscriptions. Toekomstige keizer Augustus.

Marcus Antonius (83-30): politiek erfgenaam van Caesar tot de komst van Octavianus. Sloot in eerste instantie met Cicero een akkoord over een amnestie voor de moordenaars. Door Octavianus meegeleurd in een competitie in wraaklust.

Marcus Aemilius Lepidus (ca. 89-13): generaal onder Caesar, aristocraat. Derde lid van het triumviraat dat zich ten doel had gesteld de dood van Caesar te wreken. Naar de zijlijn geschoven en uit het triumviraat gezet vóór de laatste confrontatie tussen Octavianus en Antonius.

Lucius Antonius (ca. 75-39): wrede jongere broer van Marcus Antonius. Verwoester van Parma. Door Octavianus verslagen bij het beleg van Perugia.

Publius Cornelius Dolabella (69-43): losbandige volksmenner in dienst van Caesar. Korte tijd getrouwd met de dochter van Cicero.

CISALPIJNS GALLIË

Cremona
Mantua

Parma
Mutina
Bononia

Claterna
Ariminum
Via Aemilia

ITALIË
Perusia
Cales
Fulginiae

Via Flaminia
Tiber de Tiber

Rome

Ostia
Circeii

Napels

Terracina
Sipontum
GARGANUS

Via Appia

Brundisium
Tarentum

Thurii

Consentia

Naulochus
Messana

SICILIË
Tauromenium

CORSICA

SARDINIË

TYRREENSE ZEE

ADRIATISCHE ZEE

IONISCHE ZEE

MIDDELLANDSE ZEE

rivier de Po

rivier de Rubicon

ZWARTE ZEE

THRACIË

Nicomedië

● Dyrrachium

● Apollonia

MACEDONIË

Philippi

Thasos

GOLF VAN
MELAS

● Nicaea

BITHYNIË

GRIEKENLAND

EGEÏSCHE ZEE

● Troje

LESBOS

● Pergamon

● Sardis

● KORFOE

● Actium

■ Smyrna

● Efeze

● LEUCAS

KEFALONIA

Athene

SAMOS

● Miletus

● Korinthe

■ Myndos

● RHODOS

KRETA

Proloog

Het naderende monster

Epicurus, detail van *De school van Athene*, Rafaël (1509-1511)

Achter een halfgesloten raam rezen de heuvels van Athene als vage contouren op uit de nevel. Aan de voet van de heuvels brandden de vuren van de nieuwkomers in de stad. De stilte van de vroege zomerochtend werd doorbroken door het rumoer van voormalige soldaten – en door het geluid van cicaden, de hoog tussen het lichtgetinte marmer ontwakende vogels en het ritselen van hagedissen tussen de bladeren. Een sluier van klanken.

De nachtelijke wind voerde nog zeewaarts, maar het opwarmende land zou de wind weldra doen draaien. De laatste ijle zwaveldampen daalden van de hellingen van de Acropolis naar beneden.

Achter een gebarricadeerde deur van een klein huis lag Cassius Parmensis in bed. Hij was een zeeman, een dichter en een toneel-schrijver, en in Athene voelde hij zich op zijn plek. De enige nog

levende moordenaar van Julius Caesar had zich, een jaar nadat hij voor het laatst strijd had geleverd, nauwelijks een betere plek kunnen wensen om zich terug te trekken dan deze almaar drukker stad. Elke dageraad was een verrassing. Bijna nergens kwam de dag zo geurig en oranjezoet tot leven als in Athene. Geen wonder dat zoveel mensen ernaartoe trokken.

Parmensis – een naam die verwees naar zijn afkomst uit de stad Parma, niet ver van de toenmalige grens tussen Italië en Gallië – was een van de samenzweerders geweest die op de iden van maart hun dolk hadden getrokken. Hij was geen vooraanstaand lid van de groep geweest, niet een Brutus, niet de bekendere Cassius, mannen die beiden dood waren en al tot de geschiedenis behoorden. Parmensis behoorde daar nog niet toe, al was hij, net als sommige van zijn medesamenzweerders, zelf geschiedschrijver.

Hij was begin veertig, oud genoeg om zich met goed fatsoen terug te kunnen trekken. Maar onder de alleenheerschappij van de onverzoenlijke erfgenaam van Caesar kon hij niet terugkeren naar Italië, niet naar Rome, niet naar zijn ooit vruchtbare thuisgronden tussen de rivieren de Rubicon en de Po. Maar in de straten aan de voet van de Acropolis had Parmensis nieuwe bewonderaars gevonden, enkele voormalige strijdmakkers en zelfs enkele lezers voor zijn gedichten en toneelstukken.

Veertien jaar na de moord die niet tot de beoogde verandering had geleid, was Athene nog altijd een geliefde verblijfplaats voor schrijvers, voor dissidenten en theoretici, voor koppige dromers, veteranen van recente datum die over verloren slagen schreven en oude soldaten die verhaalden over hoe die slagen gewonnen hadden kunnen worden. Haar geschiedenis maakte de stad tot een soort van toevluchtsoord.

Woorden en zwaarden gingen nog zij aan zij in de strijd die in de herinnering zou voortleven. Vooral tegen het einde van zijn leven hechtte een man soms meer belang aan het schrijven van een gedicht dan aan wie hij wel of niet had gedood. Een grootse laatste

akte hoefde niet het einde van het spel te zijn. Zijn nieuwe thuis was voor Cassius Parmensis een uitgelezen plek voor het verwezenlijken van zijn resterende hoop.

Athene had met zovelen van zijn nachtelijke bezoekers gemeen dat zijn beste jaren achter hem lagen. De stad bood toevlucht aan tal van Romeinen net als hij – zeelieden, kunstenaars, geschoolde burgers – die weliswaar niet zelf bereid (of gevraagd) waren geweest Caesar een dolkstoot toe te brengen, maar die wel, net als Parmensis, enige vorm van vrijheid verkozen boven welke vorm van dictatuur dan ook. De beste idealen van het oude Griekenland mochten dan vervaagd zijn, ze staken helder af tegen wat er van hun eigen land terecht was gekomen.

Atheners waren onberekenbaar. De ene keer verenigden ze zich om zich gezamenlijk tegen de Romeinen te keren, de andere keer waren ze verdeeld in hun steun voor twee elkaar bestrijdende Romeinse kampen. Zo waren ze altijd al geweest. Maar een beschaafd man voelde zich nu eenmaal thuis in de stad waar de werken van Homerus voor het eerst op schrift waren gesteld, in de stad van Aeschylus, Euripides, Socrates en Plato. Parmensis zelf was een aanhanger van de leer van Epicurus, de filosoof die befaamd was om zijn tuin, al meer dan twee eeuwen dood maar in Athene en tot ver daarbuiten nog altijd van invloed. De dichter uit Parma, die zee-kapitein was geworden, pretendeerde nooit oorspronkelijk te zijn. Maar hij hechtte er wel aan consistent te zijn. En hij was grondig. Dat was wat zeemanskunst en dichtkunst beide vereisten.

Zijn laatste strijd op zee was bij Actium geweest, een jaar eerder, in 31 v.Chr., 350 kilometer ten noordwesten van Athene, de laatste slag van de burgeroorlog die was begonnen toen Parmensis en zijn medesamenzweerders hun dolk hadden getrokken. In deze laatste slag hadden de twee leiders tegenover elkaar gestaan die eerder samen de zaak van Caesar na diens dood hadden voortgezet. Mannen die weinig om politiek gaven (en zelfs in Athene waren dat er velen) vroegen hem weleens waarom het zo gelopen was. Dat was makke-

lijk genoeg uit te leggen, maar vaak minder makkelijk te begrijpen.

Samen hadden Marcus Antonius, de oude strijdmakker van Caesar, en Octavianus, de jonge achterneef van Caesar, in de Slag bij Philippi, in het oosten van Griekenland, de belangrijkste moorde-naars verslagen. Die strijd was zwaar geweest. Daarna hadden ze zich in het westen van het land tegen elkaar gekeerd. De prijs waar ze om hadden gestreden, was de alleenheerschappij die blijkbaar Caesars erfenis was geweest. Het leek wel een ontspoord partijtje dammen, waarbij de laatste zwarte stenen, nadat ze alle witte hadden geslagen, de aanval op elkaar inzetten. Actium was het laatste veld op het bord.

Parmensis had in Actium meegevochten aan de zijde van Antonius en Cleopatra, aan de zijde van de vriend van Caesar en de fabelachtig rijke koningin die eerst het bed met Caesar en vervolgens met Antonius had gedeeld. De keuze van Parmensis was niet ingegeven door liefde voor degene aan wiens kant hij streed, maar door de grote weerzin die hij voelde voor de ‘zoon van de goddelijke Caesar’, zoals Octavianus al naar zichzelf verwees voordat hij zich, na zijn overwinning bij Actium, ook keizer van Rome zou noemen.

Deze slag tussen de laatste zwarte damstenen was nauwelijks een strijd geweest. Achteraf gezien was dat nog duidelijker dan op het moment zelf. Al bij het eerste vermoeden van een nederlaag was Cleopatra ervandoor gegaan. Antonius, die nog slechts een schim was van de man die Caesar had geholpen Gallië te veroveren, had haar gedwee gevolgd. De man die in Athene ooit als een god was geëerd, gedroeg zich nu veeleer als een slaafse hond.

Parmensis had zich gedeisd gehouden terwijl Octavianus gedurende het daaropvolgende jaar de laatste stappen zette naar de keizerlijke macht en de laatste restjes verzet opspoorde en brak. Vanaf het moment van zijn aankomst in Athene onderkende hij het gevaar dat hem bedreigde. Hij wist alleen niet hoe ontzettend dichtbij het was.

Angst was hem niet vreemd. Hij kende de alomtegenwoordigheid

ervan, de noodzaak ervan, de geur, en hij leerde de angst alleen maar beter kennen. De afgelopen veertien jaar had hij zich op zee het veiligst gevoeld. Toen hij als commandant strijd voerde in de wateren rond Cyprus en Sicilië, waar hij de schepen van Octavianus ramde en enterde of, zoals een dichter het wellicht liever zegt, waar hij in het spoor voer van de homerische held Odysseus, was hij bijna van gevaar vrij geweest. Bij het glogen van de dag was hij aan land een veel makkelijker prooi voor een belager.

Octavianus had al zijn vijanden verslagen. En voor al die vijanden had Cassius Parmensis op enig moment gevochten, eerst op de schepen van de moordenaars van Caesar en vervolgens, met wisselende geestdrift, voor elk van de rivalen die een dynastie van Caesars wilden voorkomen. Nu de burgeroorlog plaatsmaakte voor vrede was Parmensis voor het eerst alleen.

Misschien zou hij veilig zijn in Athene, te midden van de massa vluchtelingen en verslagenen. Zijn dood kon nauwelijks een prioriteit zijn voor de nieuwe alleenheerser van de Romeinse wereld. Het zou slechts de afronding zijn van een verhaal waarvan de uitkomst al vaststond.

En toch kon die afronding weleens meer zijn dan een kleinigheid. Het kon zijn dat Octavianus het verlangde en eiste. Als toneelschrijver wist Parmensis welk belang er in de afronding school. Hij had nu alle tijd om zich daarop te bezinnen.

In Athene kon hij in bijna vreedzame rust zijn eigen gedichten en die van zijn vrienden lezen. Het was de plek bij uitstek voor het kopen van woorden, Latijnse en Griekse, oude en moderne, ter vervanging van de papyrusrollen die hij bij zijn campagnes was kwijtgeraakt. Hij kon de epische gedichten van Homerus en de grote treurspelen lezen; de *Ilias* verhaalde over woede, de *Odyssee* over overleven, Aeschylus over wraak, Sophocles en Euripides over moeders die uit vergelding hun eigen kinderen vermoorden. Hij had de beschikking over de beste in het Latijn geschreven toneelspelen, van de hand van de meester van de duistere humor, de niet ver

van Parma geboren blijspeldichter Titus Maccius Plautus, en van de treurspeldichters Marcus Pacuvius en Lucius Accius, die echter geen van beiden het niveau van hun Griekse collega's evenaarden. Parmensis schreef zelf ook treurspelen.

Een daarvan was een *Brutus*, niet over zijn dode medesamenzweerder, maar over verkrachting en zelfmoord in het vroege Rome. Een andere was een *Thyestes*, een verhaal dat deel uitmaakte van de bitterste wraakcyclus uit de Griekse mythologie die aan het begin van de geschiedenis voorafging. Thyestes en zijn broer Atreus maakten beiden aanspraak op de troon van Mycene, een stadstaat iets ten westen van Athene. Door een list bracht Atreus Thyestes ertoe zijn eigen kinderen op te eten, een daad die een reeks van dodelijke wraakacties ontketende welke pas door ingrijpen van de godin Athena, die als een *dea ex machina* in haar eigen stad verscheen, ten einde kwam.

Zo werd burgeroorlog bezongen. In de Griekse drama's over Agamemnon, Klytaimnestra en hun dochter Elektra – en in die over de kindermoordenares Medea, over Tereus, de Thraciër die de zus van zijn vrouw verkrachtte, en over vele anderen – viel over vergeving weinig te leren, maar des te meer over gegil, gevloek en het afsnijden van tongen. In een blijspel van Plautus liet het gebruik van ketenen, halsboeien en zweepen weinig aan de fantasie over. Elk toneelspel was opgetekend op een eigen, uit papyrusriet vervaardigde rol, elke rol was rond de 30 centimeter hoog, alle kolommen tekst hielden naar rechts over, buitelden over elkaar heen en liepen in elkaar over op die vreemde manier waar schrijftellers een voorkeur voor leken te hebben – een opeenstapeling van gruwelijkheden.

In Athene was Parmensis een lezer en een schrijver, en speelde hij nauwelijks nog zelf een rol in belangrijke gebeurtenissen. Wel zag hij in de zomer van 30 v.Chr. de wereld om zich heen veranderen. Het land was zo wisselvallig als de zee, de stormen staken uit het niets op en verspreidden zich in alle richtingen. De literatuur was al even onderhevig aan deze ontwikkelingen als de rest van het leven. Behal-

ve Euripides, Homerus en oud-Latijnse teksten boden de verkopers van dichtwerken voor leerling-dichters nu ook populaire nieuwe Latijnse teksten aan, van Vergilius, Varius en een oud-medestrijder van Parmensis, Horatius: betere dichters dan hij, daar was iedereen het over eens, maar ook veel beter in de kunst van het overleven.

Horatius was de enige van hen die hij persoonlijk kende, niet bijzonder goed, maar goed genoeg. Verbonden door jeugdige trouw en gesterkt door oude idealen hadden de twee mannen aan dezelfde kant gestaan, tegenover Octavianus en Antonius. In de Slag bij Philippi, ten noordoosten van Athene, waar Griekenland en de Romeinse provincie Asia aan elkaar grensden, had Horatius zij aan zij gevochten met de moordenaars van Caesar, in de met bloed doordrenkte aarde waar zoveel helden het leven hadden gelaten. Maar sinds die tijd waren er twaalf jaren verstreken en Horatius had zich al gauw laten verleiden om in dienst te treden van de zoon van Caesar, en hij begon naam te maken en een gevierd man te worden, wat van Parmensis niet gezegd kon worden.

De Atheners zelf maakten ook een draai. Dit was de stad geweest waar Brutus en Cassius het meest op handen waren gedragen. Deze twee belangrijkste moordenaars van Caesar waren ooit vergeleken met de grootste Atheense helden en in marmer herdacht. Nu prijkten er in de beeldentuinen rondom de Acropolis nieuwe gedenktekens, die waren opgericht ter ere van de jonge Octavianus Caesar en die de oudere beelden in hun schaduw stelden.

Die enorme wagenmenner met zijn vierspan gigantische paarden was voorbestemd als nieuw eerbetoon aan de admiraal van Octavianus, Marcus Agrippa; nu was diens beeltenis nog die van een buurkoning en olympisch kampioen, maar lang zou dat niet meer duren. Agrippa was de man die Octavianus het meest na stond, de man die in de gerechtshoven van Rome de moordenaars had aangeklaagd voordat hij het zeegat koos en voor zijn meester nog grotere zeges behaalde. Atheners die belasting hadden afgedragen aan Brutus en Cassius, die hadden gedanst met Cleopatra, die Antonius

als bruidegom van de godin Athena hadden bewonderd, beweerden zich hen nauwelijks nog te kunnen herinneren.

Parmensis had uit Athene kunnen wegluchten, maar hij verkoos af te wachten. Hij zou nergens veilig zijn voor verraad en overal zou het minder vertrouwd voelen. Niet ver vanwaar hij verbleef bevonden zich de restanten van de tuin van Epicurus, waar hij elke dag langs kon lopen om eer te bewijzen aan de Griekse filosoof die iedere met smaak begiftigde Romein had geleerd hoe je de angst voor de dood vermeed en hoe, als je je eenmaal van die angst had bevrijd, je levensgeluk toenam.

De laatste moordenaar van Julius Caesar was goed bekend met de geschriften van Epicurus. Dat gold ook voor Caesar zelf, en voor Marcus Tullius Cicero, Gaius Cassius en anderen die reeds dood waren maar een rol hadden gespeeld in diens verhaal. Critici stelden dat filosofie steeds meer tot zelfabsorptie voerde, tot het putten van voldoening uit de controle over zichzelf, zonder aandacht voor het verlies aan controle over het bestuur. Maar een filosofie die kalmte schonk, die vrij was van de angst voor straf in een onderwereld, beschouwden de epicuristen als een goede zaak voor iedereen, voor de maatschappij als geheel zowel als voor de individuele mens.

Parmensis was een publieke figuur geweest. Hij had een publiek, praktisch leven geleid. Maar als aanhanger van de leer van Epicurus hechtte hij minstens evenveel belang aan de kennis dat je alleen voorbereid op de dood je leven ten volle kunt leven, dat het verwerpen van de angst voor de dood een op logica gebaseerde, aan te leren vaardigheid was, dat er na de dood geen zelf meer was dat pijn kon ervaren en dat er daarom dus ook geen reden was tot angst, noch een vorm van zijn waarop die angst geprojecteerd zou kunnen worden. Alleen materie bestond. Goden waren oneindig ver buiten ons bereik. Hij wist dat allemaal. Hij wist dat allemaal maar al te goed.

Maar aan de andere kant wist Parmensis, net als iedere leerling-epicurist, dat weten alleen niet voldoende was. Tegen alle rede in bleef het voor de mens moeilijk zich los te maken van oude vooroor-

delen, van een notie van het bovennatuurlijke, van de angst voor het onbekende. Hij had gezien hoe langgerekt en gruwelijk het afscheid van het leven kon zijn. Niet voor iedereen kwam de dood zo snel als hij voor Caesar was gekomen. De enige remedie tegen twijfel was herhaling en nog eens herhaling, was het hardop inprenten van de logica in de geest. Ook dat was een goede reden om in Athene te wonen: om te worden onderricht in het niet wegstijgen in de confrontatie met de dood.

Onder het toenemende licht lag de grond er bleek en grijs bij. Rome had parken, Athene enkel grond. In de op de heuvels aangelegde tuinen groeiden slechts olijfbomen, waarvan het zilver, dat de onderzijde van de bladeren kleurde, in de zomer verrassend schitterde. Voor vluchtelingen die om hun honger te stillen met gras genoeg hadden genomen, was er geen gras. In de bossen was tussen de zwetende pijnbomen en stoffige eiken geen orchidee meer te bekennen. De lucht was gevuld met de geur van afstervend kruid. Boven de grond was alleen dood blad, waaronder de bollen en knollen wachtten tot oktober om weer een teken van leven te geven.

Alle andere moordenaars van Caesar waren dood. Absoluut zeker was dat niet, maar waar kon je wel absoluut zeker van zijn? Gaius Trebonius was als eerste gestorven, een uiterst gruwelijke marteldood, waarna zijn hoofd als bal tegen een muur werd geschopt; Decimus Turullius was de laatste geweest. En tussen die twee in waren er nog talloze anderen uit wraak gedood. De moedige dronkaard Tillius Cimber was vermoedelijk ook dood. Dat dacht Parmensis in ieder geval; zeker wist hij het niet.

Het laatste slachtoffer wiens lot hem met zekerheid bekend was, was Turullius. Een Romein van weinig betekenis op de dag dat Caesar stierf, die net als Parmensis zeekapitein was geworden. Samen hadden ze drijvende karkassen gerepareerd, gebouwd en herbouwd, en zo voor de moordenaars een bruikbare vloot samengesteld uit wat de Griekse eilanden te bieden hadden. Na het verlies van Brutus en Cassius in de meedogenloze tweeledige Slag bij Philippi hadden

Parmensis en Turullius hun schepen in dienst gesteld van de vijand die op zee de grootste uitdaging vormde voor Octavianus: Sextus Pompeius, de zoon van Caesars rivaal en schoonzoon, Pompeius de Grote. De strijd die werd gevoerd was evenzeer een familiestrijd als een ideeënstrijd. Nadat Sextus was verslagen, achtervolgd en geëxecuteerd, hadden ze zich bij Antonius aangesloten, voor een laatste kans op de overwinning.

Inmiddels was dus ook Turullius, als laatste van velen, geëxecuteerd, op het Griekse eiland Kos, waar de mannen van Octavianus hem hadden aangeklaagd voor het vellen van bomen in een heilig woud om masten uit te vervaardigen. Iedereen wist dat dit niet de misdaad was die hem het zwaarst werd aangerekend. Toen Octavianus nog jacht maakte op de kopstukken onder de moordenaars, had hij geen geheim gemaakt van zijn behoefte aan wraak. Maar als overwinnaar, met alleen de paar laatste moordenaars nog op vrije voeten, gaf hij er de voorkeur aan andere redenen aan te dragen voor hun dood. Het karwei was bijna geklaard. De nieuwe boodschap die hij wilde uitdragen was er een van vrede en herstel.

Een volledige lijst met de moordenaars van Caesar kon negentien namen tellen, maar net zo goed drieëntwintig, zestig of tachtig. Octavianus wist het aantal niet. Parmensis wist het niet precies. Het complot om Caesar te doden was even haastig beraamd als langverwacht geweest, en in de uitvoering ervan en de drijfveren ervoor waren oude en nieuwe motieven en strategieën samengesmolten. Zoveel was zo vaag. Slechts één ding was helder: Caesar had geheerst alsof hij een cipier was. Zijn moordenaars hadden wanhopig verlangd te ontsnappen, maar eenmaal uit zijn greep bevrijd, wachtten hun niet de vrijheden die ze voor ogen hadden gehad.

Voordat Caesar op de iden van maart voor het laatst in het senaatsgebouw zijn opwachting had gemaakt, was het aantal nauwelijks van belang geweest, geheimhouding des te meer. Verraad bleef een risico tot op het moment dat er werd toegeslagen, toen Tillius Cimber, lomp en onhandig, met zijn verzoekschrift in zijn hand,

Caesar bij zijn toga had beetgepakt en Servilius Casca met zijn dolk had toegestoken. Zo werd gezegd althans. Misschien was het de andere Casca. Er waren zoveel Casca's. Parmensis had niet alle handelingen waargenomen. Had Marcus Brutus als tweede toegestoken? Vermoedelijk niet. Brutus was een kieskeurige moordenaar. Was het dan misschien Decimus geweest, Brutus' meer militaristische verre neef, of Gaius Cassius, de ware leider van de samenzwering naar velen beweerden – hoewel het, toen de dictator eenmaal dood was, nu juist aan leiderschap het meest had ontbroken?

Parmensis had zelf ook toegestoken, maar hij kon niet zeggen of hij zijn dolk in het lichaam van Caesar had gedreven of in dat van een van zijn medemoordenaars. Niemand kon dat zeggen. Het enige wat de meeste getuigen zich konden herinneren, zo helder alsof de moord een uur geleden was gebeurd, was het bloed op zoveel fijne gewaden, de rode stromen op de witte stof, als het benevelde besluit van een drinkgelag – nee, toch niet helemaal dat. Maar hoe het toen was, was nog niets in vergelijking met wat er volgde.

Hij zou niet weten wat de volgorde was waarin degenen die hun wapen hadden getrokken dit hadden gebruikt, veertien jaar geleden, terwijl de senaatszaal volstroomde en zoveel ogen waren afgewend. De volgorde waarin de samenzweerders zelf waren gedood wist hij daarentegen feilloos te noemen. Een lijst met de namen van de samenzweerders had niet lang op zich laten wachten, al was die lijst die niet per se volledig en kwam hij niet exact overeen met de daadwerkelijke daders, maar wel degelijk met wie er schuldig werden geacht.

Sommigen hadden het nog geen jaar volgehouden. Gaius Trebonius, een bij uitstek literaire senator, was in Asia, in de havenstad Smyrna, doodgemarteld door een van de meest verdorven trawanten van Caesar, Publius Cornelius Dolabella. Dolabella was een luiaard, een dronkaard, een charmeur die schaamteloos van kant wisselde, waardoor Parmensis hem als medestander zowel als tegenstander had gekend.

Pontius Aquila, een minder bekende bankier, werd gedood in de strijd tegen Antonius, in de moerassen van Mutina, niet ver van Parma, een eervolle prestatie voor de soldaat die de verantwoordelijkheid ervoor kon opeisen. Een paar weken later werd Decimus Brutus, die een vriend van Caesar was geweest en als de grootste verrader van allemaal werd beschouwd, omgebracht door een Gallicse aanvoerder die in de gunst van Rome hoopte te komen en daarin vermoedelijk was geslaagd.

In eerste instantie leek het erop dat de samenzweerders er ongestraft mee weg konden komen, maar dat bleek al snel ijdele hoop. Hij wist precies waarom dat zo was. Het was complex, maar verklaarbaar. En hij verklaarde het dan ook aan wie ernaar vroeg. En die vraag werd regelmatig gesteld.

Op de middag van de dag van de moord had Antonius zich in Rome net zo diplomatiek betoond als hij zich in Gallië van zijn meest meedogenloze kant had laten zien. Hij was al gauw bereid tot een akkoord. Octavianus reageerde anders. Hij wilde de jacht openen op de moordenaars van zijn vader, hen stuk voor stuk te pakken krijgen, koste wat kost. Ook de kiesgerechtigde burgers van Rome wilden dat, evenals Caesars soldaten. Antonius sloot zich daarbij aan. Het duurde niet lang voordat er een lijst was met de namen van de moordenaars, en er aanklachten werden opgesteld en wetten aangenomen die de jacht legaal maakten. Wie rust zocht, zou die rust nog maar moeilijk kunnen vinden.

De meeste betrokkenen hadden geen overzicht van alles wat er gebeurde. Deelnemers aan de ene strijd waren onwetend van de strijd elders, hoewel hun lot daar wel van afhing. Redevoeringen werden afgestoken, herzien en nogmaals herzien. Pas achteraf kreeg het verhaal zijn invulling, al was dat niet de invulling die Parmensis er zelf aan zou hebben gegeven.

Er waren leemten in het verhaal, talloze ruimtes tussen wat openbaar en wat geheim was. Parmensis wist niet wat er in die leemten verborgen zat. Misschien dat niemand dat wist. Antonius en Oc-

tavianus stonden nu eens tegenover elkaar, dan weer zij aan zij. Ze waren verenigd in het doden en bestelen van andere Romeinen, ze keerden zich tegen elkaar om elkaar te doden en te bestelen. Parmensis was vanuit Rome eerst naar het Italiaanse platteland getrokken en van daaruit naar zee, waar hij strijd leverde en afwachtte, en een briefwisseling onderhield met Marcus Tullius Cicero voordat ook Cicero, die niet tot de moordenaars had behoord maar wel aan hun kant had gestaan, was gedood, onthoofd door een onzekere soldaat, waarna zijn handen en zijn tong op het Forum tentoon waren gesteld. Liever dan dit alles te duiden, liep Parmensis in de laatste uren van de Atheense nacht de lijst verder af.

De ziekelijke Quintus Ligarius had Caesar gehaat omdat Caesar hem genade had betoond. Hij was geen trotse aristocraat. Net als Cicero had hij zichzelf omhooggewerkt en des te meer hechtte hij aan de status die hij had bereikt. Caesars beruchte genade kon iemands waardigheid ondermijnen, wat vaak genoeg een reden tot haat was. Ligarius had twee broers. Hun namen werden toegevoegd aan de wisselende lijsten van degenen wier leven en bezit verbeurd waren verklaard, ofwel om wat ze hadden gedaan ofwel om waar ze van bestolen konden worden. Sommigen werden in de straten afgeslacht, anderen werden tevoorschijn gesleurd uit de ovens en rivieren waarin ze zich hadden verscholen. Dergelijke verhalen waren talrijk.

Toen kwamen de twee slagen bij Philippi, twintig dagen na elkaar, dertig maanden na de moord: dat waren tenminste vaststaande momenten en feiten, dat was een aanwijsbare plek op de Romeinse weg die van Griekenland naar Asia voerde. Gaius Cassius – soldaat, zeeman, denker – raakte in paniek en sloeg de hand aan zichzelf, waardoor hem in ieder geval de wraakzuchtige hand van Octavianus bespaard bleef. Dat was het einde van de eerste slag, het kantelpunt, toen Romeinen als nooit tevoren Romeinen doodden.

Na de tweede Slag bij Philippi maakte ook Marcus Brutus een einde aan zijn leven. Brutus was een opmerkelijk strenge man, en

een dichter. Hij was de zoon van Caesars geliefde Servilia, en mogelijk ook van Caesar zelf, zoals wel werd beweerd. Zijn familiegeschiedenis voerde terug tot het allereerste begin van Romes gloriëtijd, zijn geest werd gekweld door wat hij zijn kwade genius noemde. Ook Parmensis kampte met een kwade genius, een geweten misschien, of een gekte. De leer van Epicurus bood niet altijd bescherming tegen de angst voor waarneembare fantomen.

Publius Servilius Casca, die te midden van de in het wilde weg stekende mannen wellicht degene was die de enige dodelijke steek toebrecht, stierf in het harnas. Lucius Tillius Cimber, altijd gespist op een volgend karwei en een volgend glas, verdween. Pacuvius Antistius Labeo, de verdediger en vriend van Brutus toen deze niet op wetten kon bouwen, groef op diezelfde dag zijn graf. Duizenden stierven in de Slag bij Philippi, honderden van hen behoorden tot de meest vooraanstaande Romeinse families. De moordenaars van Caesar werden door zijn soldaten tent voor tent opgejaagd totdat uiteindelijk het tumult van de strijd verstomde en de wraakzucht, die meest duistere kracht van de menselijke geest, had gezegevierd.

Daarna had de zaak van de moordenaars het best gedijd op zee. Onder zeil had Parmensis veel hoopvolle dagen gekend, aan land waren er minder tot geen geweest. Na Actium was uiteindelijk op elk veld en in elke baai waar was gevochten de rust weergekeerd. Zelfs in de steden van zijn geboortegrond, in Parma en zijn naburige belegerde steden, werd de vrede hersteld en kon, langzaam en zo goed als mogelijk, worden begonnen met de wederopbouw van wat zo bruto verloren was gegaan.

Zijn vriend Turullius was zonder opzien gedood voor het vellen van de verkeerde bomen. En ten slotte was daar Parmensis zelf, de laatste moordenaar, nog altijd in afwachting van wat komen ging, met onder handbereik zijn gedichten en toneelspelen, een treurspel over de mythische Thyestes, die zonder dat hij dat wist zijn eigen zonen als gerecht kreeg voorgeschoteld, en een ander toneelspel over de niet zo mythische Lucretia, die als straf voor haar verzet tegen een

vroege Romeinse tiran werd verkracht, en werd gewroken door de meest illustere van Brutus' voorouders, Marcus Junius, die daarmee een voor elke held moeilijk te evenaren daad had gesteld. Wraakzucht was in de kunst een drijvende motor, en was daar wellicht ook beter te begrijpen.

Op de planken stonden ook zijn epigrammen, uitgeschreven in kolom na kolom. De verzameling van korte regels en lange regels, nu eens naar de ene en dan weer naar de andere kant overhellend, oogde slordiger dan zijn toneelspelen. Sommige gingen over Octavianus, hekeldichten over de bakkers, de pooiers en de geldschieters in Caesars veelgeroemde stamboom. Deze gedichten had hij misschien beter niet kunnen schrijven. Waren ze er niet geweest, dan had hij misschien kunnen ontsnappen aan de aandacht van de nieuwe tiran die in Rome zetelde en die had bereikt wat Caesar bijna had bereikt. Ze behoorden niet tot zijn beste werk, maar het waren in ieder geval woorden die hij bij de goden kon aandragen als hij stierf en de kans kreeg als eerste zijn verhaal te doen.

Maar dat dacht hij natuurlijk niet. Nee, zoiets kwam niet bij hem op. Een epicurist haalde zulke nonsens niet in zijn hoofd. Hij geloofde niet in het aandragen van woorden bij de goden. Zelfs als er goden bestonden, zouden ze zich niet interesseren voor hem of voor Octavianus. De zelfbenoemde 'zoon van de goddelijke Caesar' wist dat Caesar zijn goddelijke status na de iden van maart alleen maar te danken had aan zijn menselijke beslissing. Octavianus wist dat de vergoddelijking van Caesar een politieke daad was, een staaatje propaganda, een van de vele. Maar dat betekende niet dat hij gediend was van gedichten over Caesars menselijke verleden.

Dichtkunst was net zo plooibaar als geschiedschrijving, maar hield langer stand. In Athene werd nog altijd gesproken over zijn voormalige buurman in Gallië, de dichter Helvius Cinna, die na de crematie van Caesar was omgebracht door een Romeinse menigte die hem aanzag voor Lucius Cornelius Cinna, een onbetekenend politicus. De afgelopen veertien jaar boden stof te over voor vele

gedichten. Van dichter tot dichter, van man uit Gallië tot man uit Gallië: dat zou een goede manier zijn om het verhaal te vertellen. Het verhaal zou openen met Cinna en besluiten met Parmensis. In een wereld die bestond uit woorden zou hij een schrijversdood sterven.

Maar zover was het nog niet helemaal, dat hij zich puur en alleen aan het dichten kon wijden. Octavianus vierde de overwinning niet met lezen. En als je zijn hofdichters kon geloven, hield hij zich evenmin bezig met het scheppen van orde in het oosten of met het heroveren van grondgebied. Hij viel Parthië noch Brittannië binnen. Hij was nog steeds Caesar aan het wreken, en had zelfs de afbraak bevolen van de senaatszaal waar Caesar was gestorven. Hij zag erop toe dat ook de laatsten die hij als verraders van zijn vader beschouwde ter dood werden gebracht.

Beneden op de grond kwamen de mensen in beweging, en een nieuwe dag brak aan. De wind was gedraaid en kwam nu van zee. Hogerop, achter gesloten deuren en onder het gezang van cicaden die de opkomende zon begroetten, maakte Parmensis' laatste angst zijn opwachting: een donkere, haveloze, bebaarde reus naderde hem stap voor vermorzelende stap. Hij riep zijn slaven bij zich en vroeg of zij het monster ook hadden gezien. Nee, dat hadden ze niet. Hij viel weer in slaap, met naast zich gedroogde bladeren en bloemen, de kruidige geur van anijszaad en andere zaden, om nachtmerries op afstand te houden.

Opnieuw zag hij het monster. Hij liet een lamp brengen. Hij liet zijn slaven komen en bij hem blijven. De angst keerde terug. Kort daarop verscheen de afgezant van Octavianus.